

Praxis

És nekünk ki ad gyereket?...

Az örökbefogadás nehézségei, szabályai és végrehajtása, problémái és örömei állandó együtt járói a családjogászok, szociális munkások, és más szakemberek – és persze a gyermekekre várók és a gyerekek életének. Legtöbbször, ha örökbefogadásról beszélünk, a hazai szokásokat és törvényeket vesszük szemügyre, időnként kitekintve más országok szokásaira és jogszabályaira.

Ritkán esik azonban szó, inkább csak botrányok esetében, a külföldi örökbefogadásról. Magyarországon, mint mindenütt a világon, elsőbbséget élveznek természetesen a hazai örökbefogadók. Érkeznek azonban nem kis számmal, általában a jóléti államokból örökbefogadási igények. Joggyakorlatunk nem tiltja a külföldre történő örökbeadást, de különféle okoknál fogva igen megnehezíti azt. Így hát az a külföldi, aki hazánkba érkezik gyermeknézőbe, ritkán távozik örömmel tőlünk.

De kik és honnan érkeznek, miért éppen Magyarországra, és vajon helyes-e jelenlegi gyakorlatunk?

Természetesen elsősorban olyanok jönnek, akik gyerekekre vágnak. Azért próbálkoznak másutt, mert saját hazájukban még a miénknél is kisebb a reményük az örökbefogadásra. Legfőképpen a jóléti államok polgárai, ahol (elég) jól szervezett a szociális ellátás, a jövedelmekből fedezni lehet a gyermekkel járó kiadásokat, nem kívánt gyermeket pedig ritkábban hoznak a világra. Vannak azután hasonlóan jó körülményekkel büszkélkedő, de más problémákkal is küzdő országok, mint amilyenek a kisebb, talán nem is nagyon közismert tájai a világnak, ahol az erős családi kötelékek helyettesítik és pótolják a szociális hálót, ahol még az árván maradt gyermek saját, tágabb családjában nőhet fel, ahol az erőteljes vallási és erkölcsi szokások miatt szinte nem is létezik a nem kívánt gyermek fogalma, ahol minden megfogant gyermeket a világra hoznak, és föl is nevelik őket.

Mindezekhez járulhatnak a földrajzi adottságokból származó nehézségek, mint amilyen például a kisebb szigetországoké.

Ezek közé tartozik Ciprus is. A sziget története évszázadokon át egészen máig a megmaradásról, a népesség és a nyelv, az etnikum fennmaradásának küzdelmeiről szól különféle hódítók és hódítások idején. A ciprusi nép minden hódítással szemben igyekezett megmaradni görög etnikuma és ortodox vallása mellett, és ez az 1500-as években bekövetkezett török hódoltság alatt is így volt. A hódoltság 450 éve alatt természetesen előfordult keveredés, belőlük és a szigetet hazájuknak tekintő törökségből alakult ki a mai kettősség – a szigetet az ún. ciprusi görögök (82,7%) és ciprusi törökök (17%) lakják. Hogy a mai kettéválasztott és elkülönült helyzet hogyan jött létre, s hogy a Ciprus-kérdésnek van-e, és milyen megoldása – nem e cikk témája.

A nemzet és vallás fennmaradásáért vívott napi harcok megerősítették az összetartás és összetartozás érzését, ennél fogva minden ciprusi gyerek a mai napig érzi és tudja, tagja nemcsak a szűkebb családnak, de teljességgel átérzi nemzeti hovatartozását és az abból származó teljes biztonságot is.

A szigetek világa mindig zártabb, mint a nagy szárazföldeké. Később hatolnak be az új dolgok, később érik el az új hatások. Nehezebb a közlekedés a világ többi részére, ennél fogva bizalmatlanabbak is a kívülről jöttéssel szemben. (Mindez ismerős, persze, még a nem is túl

régmúltból a kisebb falvak, települések életéből nálunk is...) Kivel házasodott a ciprusi? Természetesen ciprusival. Az összlakosság ma kb. 700.000, csoda-e, ha minden gyerek kincs? És hát hova fordulhat ebben a jól működő család- és szociális rendszerben élő polgár, ha nincs gyereke?

Elkezd „kifelé” tekinteni. A ciprusiak ma már sokat utaznak. A Gyermektelen Házaspárok Egyesülete igyekszik ebben is segítségükre lenni. Az Egyesület kapcsolatot létesít különféle országok gyermekvédelmi szerveivel, s már eddig is sok sikeres örökbefogadást bonyolítottak le.

Mindkét oldalon – a gyermeket örökbeadó és az örökbefogadói oldalon is felmerül azonban az egyik legfőbb kérdés – a nemzeti hovatartozás őrzése, illetve keveredése.

Magyarország amúgy is fogyatkozó népessége védelmében úgy gondolják: magyar gyermek maradjon Magyarországon. A ciprusiak is küzdenek a kérdéssel: ha sok külföldi gyereket fogadnak örökbe, mivé válik vajon az olyannyira őrzött etnikai tisztaság? A gyermektelenséggel küzdőket ez a kérdés persze vajmi kevéssé foglalkoztatja. Ők gyereket akarnak bármi áron, s mint mondják, majd gondoskodnak róla, hogy jó ciprusi válják belőle. Adjuk-e hát külföldre kicsiny magyarjainkat, vagy sem? S ha igen, vajon kinek, mikor és hogyan? Vétünk-e vagy sem nemzeti létünk ellen, ha külföldre engedjük kicsinyeinket?

Nem tudom a választ.

Ha elnézem az utcán csatangoló, kéregető, az iskolákban-óvodákban magánnyal küzdő (bár családban élő) kisgyerekeket, ha bemegyek egy gyermekotthonba, s látom a sok-sok ilyen-olyan oknál fogva időlegesen vagy véglegesen családtaggá vált gyerekeket, mindenesetre elgondolkozom, el kell, hogy gondolkozzam a kérdésen. S közben eszembe jut Misu.

Misu

A házaspár 1993 nyarán érkezett Magyarországra, hogy tájékozódjanak az örökbefogadás lehetőségeiről. Tizenhat éve házasok, gyerek nélkül. Szép nagy házuk van Ciprus egy kisebb városában, két autójuk, telkük, nyaralójuk, jó munkájuk, rendes jövedelmük. Csak éppen gyereük nincs. Miután végigjárták a szokásos kálváriát, orvostól a javasasszonyig, elhatározták magukat az örökbefogadásra. Aki tudja ez mit jelent, azt is tudja – elkezdődött a második kálvária –, honnan és hogyan találhatnak gyereket. Mindegy, hogy fiúcska-e vagy kislány, mindegy milyen a szeme színe, legyen lehetőleg kicsi, ha nem is baba, és legyen lehetőleg egészséges. Végül is ezt várja minden szülő, minden anya és apa, azok is, akik saját gyermeküket hozzák a világra.

A házaspár végigjárta a hivatalos utat, papírok beszerzése, lefordíttatása, ismerkedés az egyes otthonok és GYIVI-k vezetőivel, megismerkedett a nehézségekkel, sőt lehetetlenséggel, bánatosan készült hazafelé. Azon az estén, amikor a gépük indult volna vissza Ciprusra, utolsó próbálkozásként telefonáltak az egyik vidéki GYIVI-be, melynek vezetője addig szabadságon volt. „Jöjjenek ide holnap” – mondta az igazgató, mire azonnal lemondták a hazautat, jegycsere stb., majd kora hajnalban nekiindultak. A többórás vonatozás frenetikus eredménnyel járt. „Siessenek – fogadta őket az igazgató – van egy kisfiú, aki örökbeadható.”

A gyermekotthon a GYIVI-től mintegy 50 km-re levő városban van. Nyár volt, rekkenő meleg, a gyerekek egy kis medencében tapicskoltak egy szál kisanadrágban, jószerivel megkülönböztetni is alig lehetett a sok többé-kevésbé egykorú apróságot. A házaspár érkeztek az egyik csöppség, miután valamint mondott neki a gondozónő, kipattant a medencéből, s a térelvlasztó kis korláton átvette magát, amúgy csuromvizesen az érkezők

nyakába vetette magát. Mondanom sem kell, a dolog ott és akkor eldőlt. A leendő mama sírva fakadt, s mint rég nem látott saját kisfiát ölelgette a mosolygó gyereket, a jövendőbeli papa is a zsebkendőjét keresgélte, majd lelkesen focizni kezdtek, amúgy férfi a férfivel, erőpróba gyanánt. Nevetgélés, kuncogás, a négyéves Misu és a papa cinkos kis összekacsintásai – miközben egymás nyelvén egyetlen szót sem beszéltek.

Kifáradva letelepedtek a padkára, a mama törölgette a gyerekről a port és az izzadságot, s egyszer csak felém fordult – nézd, hogy hasonlít a szeme a Janniszéra (így hívják a férjét).

Kicsivel később elsétáltak a városba csokit, ropit, üdítőt venni, s a GYIVI-igazgató rugalmassága folytán lehetővé vált, hogy néhány hétig a gyerek közelében maradjanak, úgymond próbaidőre. Kibéreltek egy szobát, és reggeltől estig, amíg csak lehetett, együtt maradtak Misuval.

Minthogy teljes egyetértésben töltötték az időt, a GYIVI elengedte Misut három hónapra Ciprusra, mondván, ismerkedjen meg a „szülői házzal”, és ha ott is minden rendben lesz, jogilag is létrejöhet az örökbefogadás..

Misu ekkor volt utoljára Magyarországon. Néhány hónap múlva az örökbefogadás létrejött, Misu most iskolába készül, tele van jó barátokkal, jár óvodába, mint akármelyik ciprusi kisgyerek. S hogy hogy áll a nyelvvel? Amikor először meglátogattak bennünket ciprusi lakásunkon, az én gyerekeim természetesen magyarul szóltak hozzá, hívták játszani, csokival kínálták. Misu csak nézett rájuk, aztán rám, majd megkérdezte görögül: „Mondd, a te gyerekeid még nem tanultak meg görögül?”

Misu megtalálta a családját, kiegyensúlyozott, vidám kisfiú, közlékeny, beszédes. Egyetlen egy dologról nem beszél soha – és az Magyarország. Ahol őt elhagyták, ahol öneki „nem jutott” anyuka és apuka. Csak a kutyáktól fél. „Tudod,– meséli – abban a városban, ahova az anyuék értem jöttek, mikor ott kellett maradnom egy kicsit, mindig olyan nagyon ugattak a kutyák. Haragosan, mérgesen. Félttem tőlük és vártalak titeket, hogy gyertek már értem.” Misu, akinek Magyarországon már nem sok esélye volt arra, hogy családba fogadják, külföldre került, egy gyermektelen család szemefényeként, örömeiként, féltve őrzött csillagaként.

Az örökbefogadó szülők készek rá, hogy ha eljön az ideje, a most már szépen zengő Szpirosz névre hallgató Misut megismertessék szülőházájával, eredetével, gyökereivel, származásával, mert úgy gondolják, joga van megtudni és megismerni saját és népe múltját, kultúráját. Bízna a kisfiúban, saját magukban, bíznák abban, hogy miképp az átállás, úgy egész élete zökkenőmentesen fog alakulni. Hogy akkor is, amikor majd lassan-lassan megismeri saját magát, megmarad Szpirosznak.

Misu története nem egyedi. A hazai gyakorlatban tudjuk, nem egy kisgyermek még az ismerkedési, szoktatási időben visszakerül a gyermekotthonba, nem felelt meg a jövendőbeli szülők várákozásának, vagy mert ő benne magában gyűltek fel ellenérzések és indulatok, vagy mert a reménybeli szülők nem tudnak megbarátkozni vele. Néhány ilyen kihelyezési próbálkozás minden bizonnyal kárt tesz a kisgyermek gondolkodás- és lelki világában, könnyen elveszíthetik a családról alkotott ábrándjaikat. S felnövekedvén, vajon milyen szülőkké válnak ők maguk, akik soha nem tanulták meg a családi érzés erejét, az összetartozás minden nehézségen átsegítő biztonságát?

Egy másik, szintén külföldre került kisfiú, Zsolti története adhat újabb adalékot és válaszokat kérdéseinkre.

Zsolti

Misu történetét megismerte egy másik ciprusi házaspár, elhatározták, ők is megpróbálják Magyarországon. Összeszedték az összes szükséges papírokat, s minthogy tudták, a dolog nem megy egykönnyen, csak a tanár fiatalasszony érkezett hazánkba a nyári szünet idején tájékozódni, ismerkedni. Mivel csak görögül beszélt, nem akartam magára hagyni a szállodában, így velem jött egy gyermekotthonba, ahol „privát” dolgaimat intézendő mentem. Ez a „privát dolog” volt Zsolti, nyolcesztendő kis úriember, hatalmas nyelvkészséggel, hatalmas önbizalommal (legalábbis kifelé), és még hatalmasabb naivitással, ahogy az egy nyolcesztendő kis legényhez illik. Zsoltit hosszú ideje nem látogatják, ő maga sem igazán kíváncsi hazra, nem is sokat tud a családjáról, így arra az elhatározásra jutottam, hogy két-három hétre elviszem magammal Ciprusra nyaralni, kicsit világot látni. Elnéződik majd az én gyermekeimmel, gondoltam, megismerkedik majd egy más világgal, pihen, egy cseppet. Ezen a napon ismerkedni érkeztem a gyerekotthonba, s ha „megfelelünk egymásnak”, intézzük a hivatalos engedélyeket is.

Az igazgató szobájában beszélgetve vártuk Zsolti érkezését. Halk, udvarias kopogtatás után megjelent az ajtóban a kisfiú. Elegánsan, frissen fésülve, kicsit morcosan, mert éppen valami finom ebéd közben kellett elindulnia, de udvariasan. Bemutakoztunk egymásnak, beszélgetni kezdtünk. Majd, hogy kárpótoljuk az ottmaradt finomságokért, s mert mi magunk is már jócskán megéhezünk, engedélyt kértünk, hogy elvihessük őt ebédelni.

Útközben békésen fogta a kezemet, kérdezgetett, ki a néni, aki velünk van, miért nem beszél magyarul, majd a vendéglőben már azonnal görög szavakat „tanult”, hogy mondják ezt, hogy mondják azt. Úgy egy óra, másfél óra elteltével visszaindultunk az otthonba. Megbeszéltük, hogy szívesen velem jönne-e Ciprusra, mekkorák a gyerekeim, ezeregy fontos és kevésbé fontos dolgot az elkövetkező néhány hétről.

Visszafelé nyújtottam a kezem, de Zsolti, kis bocsánatkérő mosollyal, Georgia kezét fogta meg, s így ballagtunk tovább. Három nap múlva, a repülőtéren találkoztunk ismét, ahol kis izgalommal és nagy várakozással ült be az ablak mellé a repülőgépbe, maga mellé intve Georgiát, akit szép magyar névre Györgyinek keresztelt. Minthogy éjszakai járaton utaztunk, Zsolti szép békésen megvacsorázott, majd elaludt Györgyi ölében. A repülőgépen várt minket Georgia férje, aki persze már telefonból tudott Zsolti érkezéséről. Hazaérve gyorsan lefektettem az álmos és fáradt kisfiút, miután megbeszéltük, mi mindent fogunk majd csinálni az elkövetkező időkben.

Másnap dél körül, alighogy magunkhoz tértünk az éjszakai-hajnali utazásból, csöngettek – és legnagyobb meglepetésemre „Györgyi” és férje álldogáltak kicsit zavartan az ajtóban. Beinvitáltam őket, Zsolti azonnal elhelyezkedett Györgyi mellett a fotelban – olyan tiszta, olyan egyértelmű volt a jelenet, hogy magyarázkodás nélkül is érttem... Elvitték Zsoltit néhány napra hozzájuk, merthogy most úgylis szabadságon van a fiatalasszony, férje pedig, aki egy bank igazgatója, amúgy is csak fél kettőig dolgozik.

Egyetlen szót sem beszéltek egymás nyelvén, mindannyian mondták a magukét játszottak, mosolyogtak egymásra.

Másnap mindannyian együtt ebédeltünk, majd elmentünk fürödni a tengerre. Zsolti velük akart maradni, s ők sem sürgették a távozását.

Az első napokban szabályos telefonügyeletet tartottunk fenn. Zsolti tízpercenként felhívott, megkérdezni valamit, elmesélni, hogy orvosnál volt, mert köhög, hogy fogorvosnál volt, de nem félt, mert a doktor néni beszél magyarul – nálunk végzett –, majd egyszer csak úgy egy hét múlva, letörten és szomorúan állított be hozzám.

Zsoltika nagyon aranyos, kedves, jó kisfiú, de probléma van vele. Hát, gondoltam, végülis melyik gyerekkel nincs; kiderült, voltaképpen kizárólag nyelvi okoknál fogva vannak

nézeteltéréseik. Kerestünk egy picit szótárt, amiben minden alapvető tudnivaló magyarul is, görögül is benne van.

Zsolti ekkor már papának-anyunak nevezte a házaspárt, holott soha, egyetlen szóval még csak nem is jeleztük, hogy talán örökbefogadják, sőt, mindig erősítettük benne, hogy három hét múlva hazamegy az otthonba. Kérdezte, vajon máskor is jöhet-e látogatóba, erre azt mondtuk, elég drága a repülőjegy, de később, valamikor majd még biztosan vendégül látjuk, s ebbe mindig belenyugodott.

Ezen a napon azonban, amikor elcsitultak a „sötét felhők”, az ifjú házaspár egyértelműen nyilatkozott – döntöttek, ha nincs akadálya, ők szeretnék a kisfiút örökbe fogadni. Igaz ugyan, hogy eredetileg kicsi gyereket akartak, s ha lehet kislányt, s bíznak benne, hogy majd idővel találnak is, de Zsoltikát nem adják, megváltozott azóta az életük, nem is gondolták soha, hogy egy nagybácska gyerekkel is ilyen bensőséges, jó kapcsolatba tudnak kerülni. Kérték, tudakoljam meg, mit kell tenniük, hogy Zsoltit örökbe fogadhassák.

Megtudtuk telefonon a tudnivalókat, de Zsoltinak még mindig nem mertünk semmit mondani. Hogyan készítsük fel a gyereket életének ilyen változására, és egyáltalán, akarja-e? Hiszen ő ismeri az édesanyját, bizonyára szereti is, annyit elmondott, hogy van egy kisebb testvére, és hogy az anyukájával baj van, mert iszik. Nem kérdeztük a családjáról, amit elmondott, magától mondta. Az egyetlen, amit kérdeztünk, hogy vannak-e nagyszülei, amire értetlenül nézett ránk, majd hozzám fordult – „Mondd, mi az, amit az előbb kérdeztél?” El kellett magyarázni a nagymama-nagypapa státusát a családban. Azt hiszem, nincsenek, mondta, vagy legalábbis nem ismerem őket.

Az otthon igazgatójával történt újabb beszélgetés után aztán közelítettünk Zsoltihoz is, kérdeztük, hogy tetszik neki a görög család, a sziget, az emberek, volna-e kedve, ha úgy adódik a dolog, itt járni iskolába stb. Mindenre lelkes igennel felelt, majd elgondolkozott, s egyszer csak megkérdezte: „Mit gondolsz, ha jó kisfiú leszek mindig, örökbe fognak engem fogadni?” Közel jártam a síráshoz, bár edzettnek tudom magam az ilyen helyzetekben. Itt ül velem szemben egy épphogy nyolcesztendő gyerek, aki érzi, hogy őt itt elfogadják testestől-lelkestől, de aki már hallott bizonyos sok-sok történetet, s úgy hiszi, nem elég gyereknek lennie – neki teljesítenie kell valamit, valami nagyon nehezét –, mert melyik gyereknek könnyű mindig jó kisfiúnak lenni? – és akkor családra talál, otthonra, ahol most már megvan a saját kis szobája, ahol apuval focizni lehet és kergetőzni, meg nagyokat úszni, ahol az anyu is nyelvét törve próbálgatja a magyar szavakat, hogy megtanítsa neki a görögöket, ahol – minthogy igen népes családba csöppen – azonnal nagymamák és nagypapák, nagybácsik és nagynénik, unokatestvérek hada foglalkozik vele, ahol ő a **gyerek?** Akivel a papa már az első napokban büszkén jelent meg a munkahelyén, és mindenki tudta, hogy neki, Zsoltinak, van apukája és anyukája.

A telefon egyre ritkábban csördült meg sokszor napok, majd több mint egy hét is eltelt Zsolti hívása nélkül.

Három héttel meghosszabbítottuk az itt-tartózkodását, az eredeti utazás napján még nem volt biztos, maradhat-e vagy vissza kell mennie. Nagyon szomorúan, lemondóan üldögélt a fotelben, és minden mondata, kérdése arról szólt, vajon hogyan fogják őt újra megtalálni. Biztos, hogy megtalálják-e? Biztos-e, hogy jönnek majd érte? Mikor? Mondjam meg, pontosan hányat kell aludni, majd végül elhatározta magát – van otthon száz forintom, mondta, majd veszek az apunak egy csomag cigarettát, meg egy gyönyörű öngyújtót, meg anyunak is, mert tudod, néha cigizik, de csak ritkán...

Pár óra múlva kiderült, maradhat. Azt hittem, a nyakunkba fog ugrani örömeiben. Ehelyett csak annyit mondott „Most ez biztos?” És amikor mondtuk, igen, ekkor és ekkor fogsz

visszamenni, sírva fakadt. Hát vissza kell mennem? Hát nem maradhatok, hát mégsem kellek nekik? Jó óránkba tellett, amíg megnyugtattuk. Sajnos, a hivatal, az hivatal, a papírok, papírok, így kell lennie. „És egyedül megyek? És ha Magyarországon nem találnak meg?”

„Veled megyünk mi is, csak nem képzeld, hogy elhagyunk valaha is” – kapta az ölébe az újdonsült papa, és már majdnem ott tartottunk, hogy mi felnőttek kezdünk gyerek módjára bőgni, amikor Zsoltiból váratlanul előtört bájos gyermekhumora – most aztán, mondta könnyeit törölgetve, nem fogsz elszáradni. Jól megöntöztelek. De neked kell is, mondta az apukának, hiszen te virág vagy. Az a neved, Florenzos – vagyis virág.

Zsoltika ügye még ma sem zárult le, az apparátus, a hivatal még dolgozik, ő pedig... vár. Nyolc esztendejének összes türelmetlenségével és naivitásával – várakozik. Csak néha kérdezi meg – a bácsiknak miért tart olyan sokáig megírni a papírt?

Misu még kicsike, ő a maga kisgyermek módjára választott. Zsolti már nagyobb. Ő már döntőképesebb, jobban fel tudja mérni, mit választ, mit dönt, és miért.

Misu Magyarországon nem kellett senkinek, a nyolcéves Zsoltért sem tolongtak éppen az örökbe fogadni szándékozók. Külföldre kerültek, messze-messze eredeti hazájuktól, szülőföldjüktől, családjuktól. Misu lassan elfelejti magyartudását, Zsolti büszke rá, mennyi nyelvet fog beszélni, s ő tanítgatja környezetét magyar szóra-dalra.

Nincsenek „tudományos” szakmai érveim sem a külföldre adás ellen, sem mellette. Csak Misu és Zsolti derüssé vált, mosolygós arcockája van előttem, amikor azt gondolom, talán nem kellene a szükségesnél több rendelettel, szabállyal nehezíteni a gyerekek és külföldi örökbefogadók helyzetét. Rugalmas, alkalmazkodóképes irányelvekre van szükség, amelyek elismerik a döntéshozók nagykorúságát, amelyek, bár vannak rossz tapasztalatok, tudom, nem korrupciót, lefizethetőséget és pénzhéséget feltételeznek; hanem tisztas embereket és segíteni akarást.

Misut bizonyára elvesztette Magyarország – Zsoltit azonban a nyelvet, megszerzett ismereteket, tapasztalatokat illetően, nem.

Csak azt kellene végiggondolni, Zsolti külföldre távoztával vajon veszít-e Magyarország, vagy netán nyer egy határon kívül élő, de magyar nyelvű (is) és gondolkodású, hazáját szerető s adott esetben mellé álló szószólót.

Utómorgás – magunk között

Külföldi örökbefogadás engedélyezése a döntéshozók számára nehezebb és bonyolultabb a hazainál, ez természetes. Emberiesség és törvényesség sajnos még nem mindig áll összhangban. A döntéshozók manapság egyre sűrűbben a gyerek valódi érdekeinek figyelembevételé helyett (ha az csak minimálisan is átlépné a meghatározó törvényt) a törvény betűje szerint döntenek.

Mert félnek. Mert el akarják kerülni a gyanú legkisebb lehetőségét is.

Nem kétséges, hogy jól szabályozott keretek, szigorú szakmai szabályok kellenek, de lehetetlen állapot, hogy kinevezett emberek, vezetők azonnal rossz hírbe keveredjenek, ha ilyen esetekben a gyerek legjobb érdekét képviselik.

Ha vissza lehet élni valamely helyzettel, az a rendszer hibája is, tenni kell róla, hogy minimalizálható legyen, de nagyon kellene a bizalom is, hogy a gyermekvédelemben dolgozók ne féljenek döntéseik vállalásától!

Pongrácz Erzsébet